

Vabariigi Presidendi valimise seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri

1. Sissejuhatus

Vabariigi Presidendi valimise seaduse (VPVS) muutmise küsimus tõuseb teatava kindla regulaarsusega, st iga viie aasta tagant Vabariigi Presidendi valimise ajal taas avalikkuse ette. Põhiseaduse paragrahvi 79 annab küll Vabariigi Presidendi valimise põhireeglid ette, kuid delegerib siiski Vabariigi Presidendi valimise täpsema korra sätestamise seaduse VPVS tasandile. Nii saab põhiseaduse raame arvestades seadusega Vabariigi Presidendi valimise korda täpsustada.

Riigikogude erinevad koosseisud on üritanud Vabariigi Presidendi valimisega seonduvalt muuta nii põhiseadust kui ka VPVS-i. Esimest on soovitud muuta tervelt 18 korral kuid mitte kordagi õnnestunud. Peamiselt on soovitud muuta põhiseadust selliselt, et presidendi saaks valida rahvas. VPVS on olnud menetluses 7 korda ja kahel korral on ka väiksemad ja vältimatud parandused seaduseks hääletatud.

Vabariigi Presidendi valimistega on avalikkuse ees käsitletud põhiliselt kolme suurt teemat: presidendi otsevalimine rahva poolt, potentsiaalne presidendivalimiste lõputu ringkäik Riigikogust Valimiskokku, sealt tagasi Riigikokku jne ning liiga väike võimalus tutvuda presidendikandidaatide seisukohtadega.

Presidendi otsevalimist nõudvad ettepanekud vajaksid põhiseaduse muutmist, mis on praegu ajaliselt keeruline teostada. Selle küsimusega saab tegeleda järgmise Riigikogu koosseisu ajal.

Nii nagu indikeerisid 2016. aasta presidendivalimised, on patiseisu korral võimalik, et Riigikogu ja valimiskogu saavad lõputult presidendi valimise vastutust teineteisele üle anda. Ekspertid on pakkunud, et valimiskogu kolmas hääletusvoor peaks andma lõpliku tulemuse, kas siis alandades künnist või parandades hääletusreegleid. Siiski on olemas ka täiesti argumenteeritud juriidiline teooria, mille kohaselt nõuaks niisugune otsus siiski põhiseadusesse täpsustavat fraasi, ega ole seetõttu antud seaduse „ulatuses“. (Vabariigi Valitsuse seisukoht aastast 2016, allkirjastanud justiitsminister Urmas Reinsalu). Ehkki viimati nimetatud arvamuse ei ole ümberlükkamatu, ei ole antud eelnõu raames seda küsimust lahendamiseks võetud, kuid see on jätkuvalt avatud aruteludeks.

Demokraatliku protseduuri seisukohalt ülimalt oluliseks lahendusena saab VPVS-i muutes pakkuda kandidaatidele võimalust end varem avalikkusele tutvustada valimisdebattides jms avalikkusele suunatud üritustel osaledes ning presidenti valiva kogu ees sõnavõetuga esinedes. Paljude parlamentaarsete riikide valimispraktikas ei ole presidendikandidaadi parlamendis esinemist ette nähtud, kuid Eesti saaks eeskõndijana siin suunda näidata. Teisalt looks see ajaloo/arhiiviallika, kus presidendiks kandideerija saab sõnastada omapoolsed ideed, plaanid ja lubadused. Sellise võimaluse tekitamine on oluline ka seetõttu, et kodanikkonnal tervikuna on siis selgem informatsioon, milliste võimalike tulevikutsenaariumite vahel Riigikogu/valimiskogu otsustada saab.

1.1 Seaduse eesmärk

Vabariigi Presidendi valimise seaduse muutmise seaduse eelnõu on algatatud eesmärgiga muuta presidendi valimise protsess sujuvamaks, avalikkust kaasavamaks ja selgepiirilisemaks.

Praegune seadus näeb ette, et valimiskampaaniate ajal saab kandidaate registreerida alles vahetult enne valimiste algust, mis omakorda vähendab avalikkusele ja isegi poliitikutele mõeldud aega arutleda ja väidelda kandidaatide üle.

Oluline on, et kandidaatidel oleks võimalus oma seisukohti tutvustada ja osaleda täisväärtuslikus debatis. Selleks muudetakse kandidaatide registreerimiseks esitamise tähtaegu, sätestades, et kandidaatide esitamine algab kaheteistkümnendal päeval kell 9.00 ja lõpeb üheksandal päeval kell 18.00 enne esimese hääletusvooru päeva. Muudatuse eesmärk on tagada kandidaatide esitamiseks piisav ja ette planeeritav ajavahemik, mis loob võimaluse kandidaatide tutvustamiseks enne hääletamist. Varasem ja selgem ajaraam võimaldab korraldada kandidaatide tutvustused süsteemselt ja läbipaistvalt, andes valijatele ja avalikkusele võimaluse kandidaatide seisukohtadega põhjalikumalt tutvuda. Samuti aitab see vältida olukorda, kus kandidaate esitatakse vahetult enne hääletust, jättes ebapiisava aja nende tutvustamiseks ja sisuliseks analüüsiks. Vabariigi Presidendi erakorraliste valimiste korral jääb kehtima senine kandidaatide registreerimiseks esitamine tähtaeg (algab neljandal päeval kell 9.00 ja lõpeb teisel päeval kell 18.00 enne esimese hääletusvooru päeva).

Teiseks kehtestatakse kandidaatide tutvustamise kord enne hääletusvoore. Enne esimest ja teist hääletusvooru Riigikogus ning enne esimest hääletusvooru valimiskogus toimub kandidaatide tutvustamine nende registreerimiseks esitamise järjekorras. Igal kandidaadil on õigus pidada kuni kümneminutine ettekanne. Muudatuse eesmärk on tagada kandidaatidele võrdsed võimalused oma seisukohtade ja arusaamade tutvustamiseks, võimaldada valijatel teha teadlik valik ning suurendada valimisprotsessi läbipaistvust ja usaldusväärsust, mis omakorda toetab Vabariigi Presidendi institutsiooni autoriteeti ja legitiimsust.

Kokkuvõttes on seaduse muutmise eelnõu algatatud sooviga muuta presidendi valimise protsess läbipaistvamaks, tõhusamaks ja kaasavamaks Eesti demokraatia jaoks. Vabariigi president **Alar Karis** on rõhutanud, et presidendi leidmine moodsas Eestis nõuab pikaajalist mõtlemist ja kohanemist tulevaste muutustega. Eelnõu esitamine soodustab (vallandab) sellise mõttetöö algamist ning tulemise juriidilist realiseerimist.

1.2 Eelnõu ettevalmistaja

Seaduse muutmise eelnõu ja seletuskirja on koostanud selle esitamiseks allkirja andnud Riigikogu liikmed. Ettevalmistused on vallandatud nii Vabariigi Valitsuse Tööplaanis kirjapandust, aastakümnete pikkusest kogemusest Seaduse muutmiskatsetega, ning sellest johtuvalt Riigikogu Esimehe institutsiooni järjepidevusest töökohustuste täitmisel.

1.3 Märkused

Eelnõu ei ole seotud ühegi menetluses oleva eelnõuga.

Eelnõu seadusena vastuvõtmiseks on vajalik Riigikogu koosseisu poolthäälte enamus.

2. Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs

Eelnõu koosneb seitsmest punktist:

Punkt 1 näeb ette uue tähtaja kandidaatide esitamiseks Riigikogus toimuva esimese hääletusvooru eel. Hetkel kehtiva seaduse kohaselt on tähtaja lõpp liiga lähedal esimese vooru valimistoimingule, mistõttu näiteks ametlikku kandideerimist kahel puhkepäeval ei saa pidada piisavaks ühiskonna kaasamise ajaks. Seega toob eelnõu esimese vooru kandidaatide registreerimise tähtaja varasemaks.

Punktiga 2 nähakse ette erisus, mille kohaselt Vabariigi Presidendi erakorralise valimise puhul jääb kehtima senine kandidaatide esitamise tähtaeg. Muudatus on tarvilik just selles kontekstis, et regulaarsed ja erakorralised valimised on ja jäävad erineva.

Punkt 3 sätestab Vabariigi Presidendi kandidaadiks ülesseatud isikute Riigikogus esinemise. Kandidaadid esinevad istungi alguses enne esimest hääletusvooru ja enne teist hääletusvooru. Kandidaadid saavad esineda kuni kümneminutilise ettekandega. Esinemine toimub kandidaadiks registreerimise järjekorras.

Teise hääletusvooru eel saavad ettekande pidada kõik teiseks vooruks ülesseatud kandidaadid, sh need, kes olid kandidaadid juba esimeses hääletusvoorus.

Kolmandas voorus pole kandidaatide esinemist ette nähtud, sest sinna jõuavad vastavalt põhiseadusele vaid 2 enim hääli saanud kandidaati, kes on esitatud hiljemalt enne teist valimisvooru ja seega juba saanud ennast tutvustada.

Valimiskogus saavad taaskord sõnavõetuga esineda nii Riigikogust otseteel esitatud kandidaadid kui ka võimalikud valimiskogus esitatavad kandidaadid. Valimiskogu teises hääletusvoorus kandidaadid uuesti sõna ei saa.

Muudatus 4 (VPVS § 22 lõikes 2) korrigeerib terminoloogilise ebatäpsuse: Eesti hääleõiguslike kodanike riiklikku registrit ei eksisteeri, selle asemel kasutatakse praktikas rahvastikuregistri andmeid.

Punktiga 5 nähakse ette uus tähtaeg kandidaatide esitamiseks valimiskogus toimuva Vabariigi Presidendi valimise esimese hääletusvooru eel.

Punktis 6 on tehniline muudatus § 23 lõikes 2, mis on seotud eelnõu punktidega 1, 2 ja 5.

Punkt 7 näeb ette Vabariigi Presidendi kandidaadiks ülesseatud isikute valimiskogus esinemise samamoodi nagu Riigikogus toimuva esimese ja teise hääletusvooru eel.

3. Eelnõu terminoloogia

Eelnõus ei võeta kasutusele uusi termineid, välja arvatud vigade parandusena muudetav „Eesti hääleõiguslike kodanike register“ asendatakse korrektse terminiga „rahvastikuregister“.

4. Seaduse mõjud

Seaduse mõjul pikeneb presidendikandidaatide ametlikuks/esitatud kandidaadiks olemise aeg enne esimest Riigikogu hääletusvooru. Teiseks antakse esmakordselt kõikidele registreeritud kandidaatidele lühikese sõnavõtuaga esinemiseks valiva kogu (Riigikogu ja valimiskogu) ees.

5. Seaduse rakendamisega seotud riigi ja kohaliku omavalitsuse tegevused, eeldatavad kulud ja tulud

Kulu ja tulu rahalises tähenduses ei teki. Välja arvatud minimaalne kulu seoses valimistoimingu (kandidaatide registreerimine) ajalise pikenemise tõttu Vabariigi Valimiskomisjoni töös.

6. Rakendusaktid

Seaduse muutmiseks ei ole vaja kehtestada ega muuta rakendusakte.

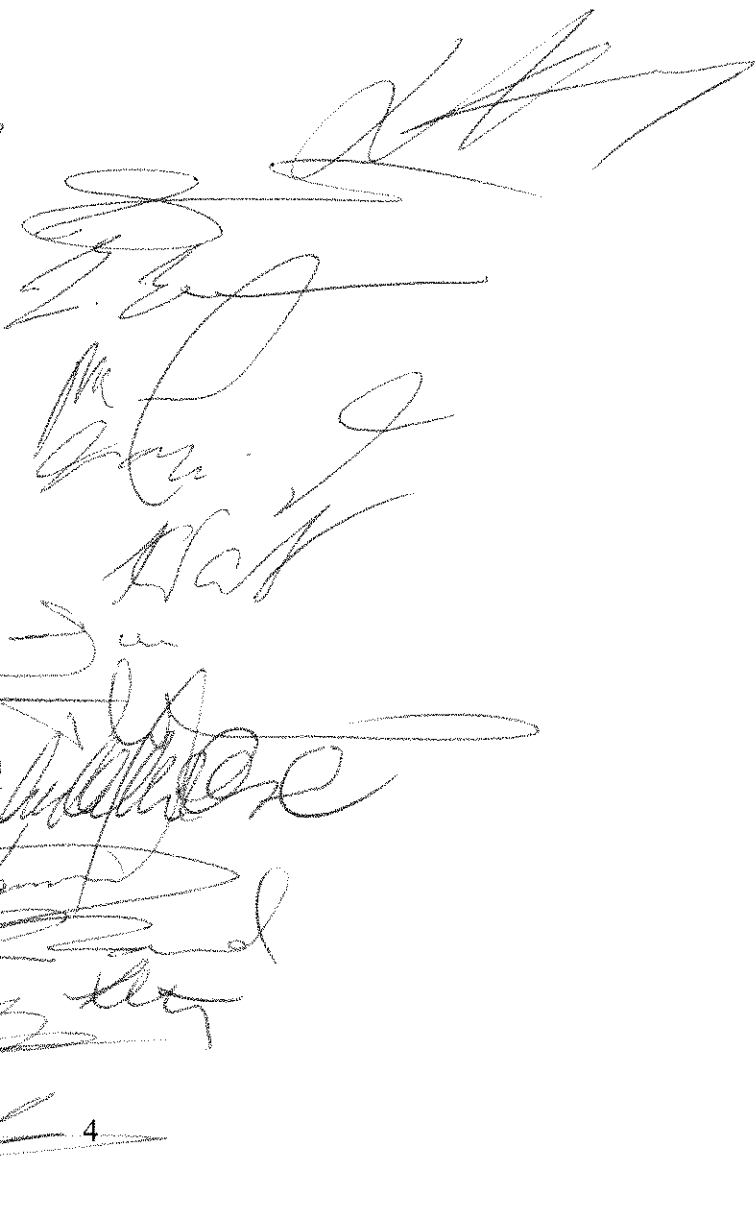
7. Seaduse jõustumine

Käesolev seadus jõustub üldises korras.

... juuni 2025.

ALGATAJAD:

1. Lauri Hupser
2. Kalle Laanik
3. Enn Eesmaa
4. ANDO KIVIBERG
5. Tanel Teli
6. Kader Tal
7. Druma Iugvainen
8. Toomas Uibo
9. JUKU-KALLE RAID
10. Lauri Lõrenets
11. Reili Rand
12. IRJA LUTJAK
13. Kalu Stojanen
14. Anki Allae

Handwritten signatures of the initiators of the bill, corresponding to the list on the left. The signatures are written in black ink and are placed to the right of the names. Some signatures are very stylized and difficult to read.

- ② 15. Madis Kallas *Kallas*
 16. Heljo Pihhof *Pihhof*
 17. Rine Solman *Solman*
 18. JÖRI JAA NSON *Jaanson*
 19. RAL-STIG RÄSTA *Rästa*
 20. Mado Riekman *Riekman*
 21. Anti Hanyas *Hanyas*
 22. Annely Akkermann *Akkermann*
 23. Kristine Smirnov - Voh *K. Smirnov*
 24. Maria Suprun - Skarvovski *Suprun*
 25. Kit Klavans *Klavans*
 26. Toomas Puvaja *Puvaja*
 27. PETER TALI *Tali*
 28. Vilja Toomast *Toomast*
 29. SIGNE KIV *Kivi*
 30. Mario Kadastik *Kadastik*
 31. Mari Pardon *Pardon*
 32. Madis Timpson *Timpson*
 33. Tarmo Tamm *Tamm*
 34. Hanneh Loh *Loh*
 35. Rina Siimut *Siimut*
 36. Kersti Järve *Järve*
 37. Andre Hamiragi *Hamiragi*

